

On the problematic issues of criminal qualification of consequences in the form of negligent infliction of death of a person during the performance of professional activities by medical workers

Щодо проблемних питань кримінально-правової кваліфікації наслідків у вигляді необережного заподіяння смерті особи під час здійснення своєї професійної діяльності медичними працівниками

Lutskyi Taras

Key words:

criminal offense; qualification; careless infliction of death on a person; consequence; criminal liability.

Ключові слова:

кримінальне правопорушення; кваліфікація; необережне заподіяння смерті особі; наслідок; кримінальна відповідальність.

Постановка проблеми. Проблема відокремлення кримінальних правопорушень із суміжними складами, актуальна не лише в площині теорії, а й на практиці, адже розмежування суміжних складів кримінальних правопорушень – це зворотній бік кваліфікації.

Сьогодні в Україні відбуваються активні зміни і реформи, які повинні стати підґрунтям для швидкої Євроінтеграції нашої країни, наразі проблема реформування медичної сфери та порядок притягнення медичних працівників до кримінальної відповідальності за неналежне виконання ними своїх професійних обов'язків є доволі актуальною. Існує багато прогалин у кримінальному та медичному законодавстві, які необхідно усунути для того, аби медичні працівники, чиї некомпетентні діяння спричинили смерть потерпілої особи, понесли справедливу міру покарання.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Питання, пов'язані із вчиненням кримінальних правопорушень, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті особі, останніми роками досліджуються такими українськими та зарубіжними вченими як О. В. Гороховська, Л.П. Брич, П.Й. Кузьмінський, І.Я. Сенюта, О.С. Парамонова, І.М. Філь, Ю.С. Соловей, В. О. Навроцький, М.І. Хавронюк, та інші вчені.

Метою статті є висвітлення окремих проблемних питань кримінально-правової кваліфікації необережного заподіяння смерті особі в ході неналежного виконання професійних обов'язків медичними працівниками, на прикладах судової практики.

Виклад основного матеріалу. Питання кваліфікації діянь, наслідком в яких є необережне заподіяння смерті іншій особі та їх розмежування (диференціація), а також розміщення законодавцем в Особливій частині КК України значної кількості статей, в яких життя людини виступає основним безпосереднім або додатковим обов'язковим об'єктом викликають певні проблеми.

Тому наукове осмислення проблем, що виникають під час кримінально-правової характеристики складів злочинів, де основним безпосереднім об'єктом або обов'язковим додатковим об'єктом виступають суспільні відносини, що забезпечують життя людини та наслідком яких є необережне заподіяння смерті іншій особі видається актуальним та необхідним.

Формою державного захисту життя та особистої недоторканності людини є встановлення кримінальної відповідальності за злочини проти життя і здоров'я. Обов'язок держави - захищати життя людини. Кожен має право захищати своє життя і здоров'я, життя і здоров'я інших людей від протиправних посягань. Кримінальне законодавство охороняє життя людини незалежно від її статусу та становища в суспільстві.

Особливої уваги заслуговують кримінальні правопорушення, що вчиняються медичними працівниками. Неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником унаслідок

док недбалого чи несумлінного до них ставлення за КК України 1960 року кваліфікувалося відповідно як необережне вбивство або необережне заподіяння тяжких чи середньої тяжкості тілесних ушкоджень. Таким чином ступінь тяжкості суспільно небезпечних діянь по різному оцінювалася законодавцем.

Станом на сьогоднішній день законодавцем наслідки у вигляді тяжких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень і смерті санкцією статті 140 КК України зрівнялися, що не дозволяє справедливо визначити міру покарання винному. Одночасно, законодавець зберіг розмежування за тяжкістю наслідків у юридичних конструкціях вбивства через необережність (ст.119) та необережного тяжкого або середньої тяжкості тілесного ушкодження (ст. 128), що в свою чергу, свідчить про те, що законодавцем не забезпечується точність при тлумаченні та при застосуванні кримінального закону, зокрема при тлумаченні наслідків у вигляді необережного заподіяння смерті особі.

В Україні основним нормативно-правовим актом, який регламентує процес надання медичної допомоги, є Закон України «Основи законодавства України про охорону здоров'я». У ньому вказано, що медична допомога – це діяльність професійно підготовлених медичних працівників, спрямована на профілактику, діагностику, лікування та реабілітацію у зв'язку з хворобами, травмами, отруєннями і патологічними станами, а також у зв'язку з вагітністю та пологами.¹

Діяльність медичних працівників визначається як робота з підвищеним рівнем відповідальності, адже від прийнятих ними рішень та дій залежить життя людини, яка звернулася за медичною допомогою.

Причинами неналежного виконання чи невиконання медичним або фармацевтичним працівником службових обов'язків є насамперед:

- Недостатня фахова обізнаність працівників, яка бере свій початок ще від моменту неналежного навчання в медичних закладах;
- Зв'язки та «купівля робочого місця» під час прийняття на роботу;
- Неналежне та недбале виконання професійних обов'язків, що у свою чергу порушує норми трудового законодавства;
- Неправильна організація надання медичної допомоги;
- Велика завантаженість роботою; – Відсутність дотримання основних стандартів у сфері охорони здоров'я, котрі регламентовані законодавством;
- Формальне ставлення до пацієнта в залежності від його матеріального становлення.²

Час від часу трапляються випадки, коли людина вимушена звертатися в медичні заклади для лікування, проте, через халатність порушується право людини на охорону здоров'я, а також основне – право на життя. Непоправні дії лікарів приводять до летальних наслідків, і тут важливо, аби винні особи були притягнуті до кримінальної відповідальності за вчинене кримінальне правопорушення.

Тому, під поняттям «неналежне виконання професійних обов'язків» слід розуміти ситуацію, коли медичний працівник виконує свої обов'язки не в повному обсязі, недбало, поверхнево, не так, як цього вимагають інтереси його професійної діяльності.

Порівнюючи норму, передбачену ст. 119 КК (що є загальною), і норми спеціальні, передбачені статтями 139, 140, 141 КК України, нескладно помітити, що більш сувора відповідальність встановлена саме за вбивство через необережність. Очевидно, мало б бути навпаки, оскільки йдеться про кримінально-протиправні діяння спеціального суб'єкта. Можливо, саме тому у ст. 140 КК України не згадується про смерть хворого. І домислювати протилежне, мабуть, не слід. Насправді, тяжкі наслідки – це, зокрема, і смерть потерпілого, а посилання науковців на співвідношення санкцій, являється вимушеним заходом у ситуації, коли законодавець фактично створив привілейований склад кримінального правопорушення у випадку заподіяння смерті пацієнта в результаті неналежного виконання своїх професійних обов'язків. Разом із тим формулювання «тяжкі наслідки» є оціночним поняттям, яке не може мати універсального значення стосовно складів усіх кримінальних правопорушень. Відповідно до правової позиції ЄСПЛ, викладеної у пункті 58 рішення у справі «Броуган та інші проти Сполученого Королівства» (№ 10/1987/133/184-187 від 28 жовтня 1988 року), зміст оціночної ознаки має встановлюватись у контексті предмета і мети відповідної статті закону. Тому зміст поняття «тяжкі наслідки» необхідно встановлювати у контексті предмета і мети нормативно-правового припису, звертаючись до інших норм, закріплених у розділі II КК України «Кримінальні правопорушення проти життя та здоров'я особи».

Натомість, А.О. Байда стосовно складу кримінального правопорушення, передбаченого ст. 138 КК України «Незаконна лікувальна діяльність», пише, що «порівняльний аналіз санкцій статей 119 і 138 КК не дозволяє вважати, що в чинній редакції статті 138 КК, настання смерті внаслідок незаконної лікувальної діяльності охоплюється ознаками цього злочину».³

¹ Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 01.12.2020).

² Сенюта І.Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. Медичне право. 2017. № 1. С. 55–66.

³ Байда А.О. Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. Харків, 2006. С. 10.

На думку Л.П. Брич, у складах злочинів, конструкція яких поряд із тяжкими наслідками не включає загибель людей, або інше формулювання, яке б прямо вказувало на смерть кількох осіб, як наслідок відповідного злочину, якщо санкція цієї статті (частини статті) Особливої частини КК є менш суворою за санкцію відповідних частин статті про вбивство через необережність (ст. 119 КК України), тяжкі наслідки не включають шкоду такого характеру, як смерть. Відповідно, тяжкі наслідки і смерть особи в таких складах злочинів не є спільними ознаками. Саме за цими ознаками між відповідними складами злочинів не може виникнути співвідношення таких, що є суміжними, чи передбаченими конкуруючими нормами. Ознакою, яка, хоч частково, але збігається за змістом у складах вбивства через необережність (ст. 119 КК України) з одного боку, і незаконної лікувальної діяльності (ст. 138 КК України), чи неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником (ч. 1 ст. 140 КК України), є суспільно-небезпечне діяння. Наявність спільної ознаки у складах злочинів вимагає встановити тип співвідношення між ними. Порівняльний аналіз цих складів злочинів дає підстави для висновку, що у потенційно існуючому між ними співвідношенні таким, що передбачений нормою про ціле, є склад вбивства через необережність, а нормою про частину – неналежного виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником чи незаконної лікувальної діяльності. Виходячи з наведених аргументів, незаконна лікувальна діяльність, чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків, що спричинило смерть одного потерпілого (хворого) повинно кваліфікуватись як вбивство через необережність за ч. 1 ст. 119 КК України.⁴

В свою чергу, думається, що, невиконання чи неналежне виконання медичним або фармацевтичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого чи несумлінного до них ставлення, яке спричинило смерть людини, по суті, є необережним вбивством. За умови розуміння змісту тяжких наслідків як результату, що проявився у вигляді смерті потерпілого, можна зауважити, що ст. 119 КК України «Вбивство через необережність» і ст. 140 КК України «неналежне виконання професійних обов'язків медичним або фармацевтичним працівником» у цій частині будуть співвідноситися між собою відповідно як загальна і спеціальна норми, але аж ніяк як частина та ціле.

Однак, на практиці правоохоронні органи не завжди однаково кваліфікують діяння, в результаті яких настала смерть особи, де суб'єктом є медичний працівник.

Зокрема, Кіровоградський районний суд Кіровоградської області 28.07.2014 р. постановив вирок у кримінальному провадженні (справа № 390/960/13-к) по обвинуваченню лікаря Смілянської станції швидкої та невідкладної медичної допомоги, у вчиненні злочину, передбаченого ст. 140 ч. 1 КК України.⁵ Судом встановлено, що лікар вчинив неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого до них ставлення, що спричинило тяжкі наслідки для хворого. 29.10.2012 р. до гінекологічного відділення Олександрівської ЦРЛ поступила потерпіла зі скаргами на біль внизу живота. Після обстеження лікарі-гінекологи встановили, що хвора потребує негайного оперативного втручання для ушивання правого яєчника. Того ж дня, у приміщенні операційної кімнати реанімаційного відділення Олександрівської ЦРЛ за участю лікаря-анестезіолога та лікарів-гінекологів було розпочато оперативне втручання щодо хворої. Під час проведення наркозу лікар-анестезіолог ввів ендотрахіальну трубку в стравохід хворій, але не верифікував позицію ендотрахіальної трубки в дихальних шляхах, через що потерпіла померла. Згідно з висновком експертів № 126 від 25.01.2013 р., смерть настала від гострої легенево-серцевої недостатності, яка розвинулась внаслідок неправильно встановленої ендотрахіальної трубки (в стравохід). При цьому акушерсько-гінекологічна допомога потерпілій надана своєчасно та в повному обсязі, методика оперативного втручання, згідно зі встановленим діагнозом, обрана правильно та виконана вчасно. Смерть перебуває в прямому причинному зв'язку з неправильно встановленою інтубаційною трубкою лікарем-анестезіологом, який не верифікував позицію ендотрахіальної трубки в дихальних шляхах. Суд постановив визнати винним лікаря у вчиненні злочину, передбаченого ст. 140 ч. 1 КК України, та призначити покарання у формі позбавлення волі строком на 1 (один) рік 6 (шість) місяців.

Натомість, 29 жовтня 2019 року слідчим управлінням ГУНП у Хмельницькій області повідомлено про підозру лікарю-анестезіологу у вчиненні злочину, передбаченого ч. 1 ст. 119 КК України .6 01 березня 2017 року, всупереч посадовій інструкції, а саме маючи обов'язки здійснювати лише анестезіологічне забезпечення та не маючи відповідної кваліфікації для проведення планової класичної трахеостомії (відсутність спеціалізації), одноосібно (без залучення торакального хірурга, отоларинголога), передбачаючи можливість настання суспільно-небезпечних наслідків свого діяння у вигляді погіршення стану здоров'я хворої та її смерті, легковажно розраховуючи на їх відвернення, провів хворій оперативне втручання у вигляді планової класичної трахеостомії. Під час проведення зазначеного оперативного втручання лікар-анестезіолог допустив грубе порушення техніки її виконання, що полягало у невірній локалізації, ко-

⁴ Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія / Л.П. Брич. – Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. С. 565.

⁵ Вирок Кіровоградського районного суду Кіровоградської області від 28.07.2014 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39922434>

⁶ Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 01.11.2019 року URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85667625>

лото-різаному характері розрізів шкіри та трахеї, при цьому заподіяв гострим колюче-ріжучим предметом дві непередбачені технікою виконання оперативного втручання трахеостомії наскрізні рани правої бокової стінки трахеї, які проникають у клітковину верхнього середостіння, які є тяжкими тілесними ушкодженнями, що перебувають в прямому причинно-наслідковому зв'язку із настанням смерті.

Також, у судовій практиці мав місце випадок розгляду кримінального провадження, у якому дії медичного працівника були кваліфіковані за сукупністю кримінальних правопорушень, передбачених ст. 138 та ч. 2 ст. 140 КК України, тобто як незаконна лікувальна діяльність та неналежне виконання медичним працівником професійних обов'язків, що спричинило тяжкі наслідки.¹

Зокрема, підсудна Г., будучи лікарем-стоматологом та головним лікарем, проводила планове консервативне лікування малолітньої потерпілої та за відсутності згоди батьків прийняла рішення про проведення термінової операції з видалення хворого зуба. Підсудна Г. з метою скорочення часу проведення операції, діючи всупереч існуючим даним медичної практики, провела аплікаційну анестезію (нанесення обезболюючої речовини на слизову ясен) 10-відсотковим лідокаїном, розраховуючи на свій досвід та фізичну допомогу медсестри, не передбачила реакції малолітньої потерпілої на фізичний біль, від якого дитина вигнулась та відкинула голову назад, внаслідок чого видалений зуб випав із щипців та потрапив до дихальних шляхів потерпілої, що призвело до механічної асфіксії, яка спричинила закриття дихальних шляхів стороннім тілом.

Після невдалих спроб видалити стороннє тіло з дихальних шляхів дитини Г. наказала медсестрі викликати швидку допомогу, не надавши інформації про потрапляння до дихальних шляхів малолітньої дитини стороннього тіла, внаслідок чого на місце виклику не була направлена бригада реаніматологів, а прибула чергова бригада швидкої медичної допомоги, яка не мала реанімаційного обладнання, що унеможливило проведення реанімаційних заходів. Також підсудна відмовилась від передання дитини бригаді швидкої допомоги, вчинила опір законним вимогам та діям лікаря швидкої допомоги, чим затягнула час та ускладнила надання кваліфікованої допомоги, намагаючись надати допомогу самостійно.

Після прибуття разом із потерпілою до лікарні, Г. відмовилась передати потерпілу бригаді реаніматологів, а самостійно понесла її до відділення анестезіології та інтенсивної терапії, що позбавило працівників лікарні можливості розпочати своєчасне надання необхідної медичної допомоги потерпілій, внаслідок чого настало повне закриття дихальних шляхів потерпілої стороннім тілом, що згідно з висновком судово-медичної експертизи спричинило механічну асфіксію, яка є причиною смерті потерпілої. На підставі викладеного суд зробив висновок про неналежне виконання медичним працівником своїх професійних обов'язків внаслідок недбалого до них ставлення, оскільки своїми діями Г. порушила вимоги статей 39 і 43 Закону України від 09 січня 1992 року № 2801- XII «Основи законодавства України про охорону здоров'я».

Крім цього, Г. не мала належної освіти для лікувальної діяльності у вигляді надання стоматологічної допомоги неповнолітнім і відповідно не мала права надавати останнім таку допомогу.

Вироком Броварського міськрайонного суду Київської області від 24 грудня 2013 року Г. засуджено за ст. 138, ч. 2 ст. 140 КК до покарання у виді позбавлення волі на строк 4 роки з позбавленням права працювати за спеціальністю «стоматологія» та обіймати посаду лікаря-стоматолога, строком на 2 роки. Відповідно до вимог статей 49, 74 КК України, Г. звільнено від призначеного основного та додаткового покарання у зв'язку із закінченням строків давності (справа № 11/780/241/14).

Зазначені судові рішення свідчать про неоднакове застосування кримінального закону та про проблеми кваліфікації діянь, наслідком в яких є необережне заподіяння смерті собі.

Висновки. Основними проблемними питаннями кримінально-правової кваліфікації наслідків у вигляді необережного заподіяння смерті особі в ході здійснення професійної діяльності медичними працівниками та притягнення винних до відповідальності є: 1) прогалини, як в кримінальному, так і в медичному законодавстві; 2) недостатня регламентація основних медичних та юридичних понять; 3) конкуренція кримінально-правових норм; 4) недостатня компетентність правоохоронних органів щодо кваліфікації діянь, що мають своїм наслідком необережне заподіяння смерті іншій особі.

Анотація.

У статті аналізуються випадки неналежного надання медичної допомоги. Автором відзначено, що кожна особа має непорушне, невід'ємне та природне право на охорону здоров'я та життя. У статті доведено, що дослідження кримінальної відповідальності медичних працівників за вчинення ними кримінальних правопорушень є актуальним науковим пошуком сьогодення.

Summary.

The article analyzes incidents of improper medical care. The author noted that every person has an inalienable and natural right to health and life. In the article it is proved that research of criminal responsibility of medical workers for committing their criminal offense is an actual scientific search of the present.

¹ Узагальнення ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік». URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0A9QI5E51C>

References:

1. Байда А.О. Відповідальність за незаконну лікувальну діяльність за КК України (аналіз складу злочину, питання кваліфікації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец.: 12.00.08. Харків, 2006. 20 с.
2. Брич Л.П. Теорія розмежування складів злочинів: монографія. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2013. 712 с.
3. Вирок Кіровоградського районного суд Кіровоградської області від 28.07.2014 р. URL: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/39922434> (дата звернення: 02.12.2020).
4. Основи законодавства України про охорону здоров'я : Закон України від 19 листопада 1992 р. № 2801-XII. База даних «Законодавство України» / ВР України. URL: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/2801-12> (дата звернення: 01.12.2020).
5. Сенюта І.Я. Дефекти надання медичної допомоги: поняття і види. Медичне право. 2017. № 1. С. 55–66.
6. Узагальнення ВССУ з розгляду цивільних і кримінальних справ «Про судову практику розгляду кримінальних проваджень щодо злочинів проти життя і здоров'я особи за 2014 рік». URL: <http://consultant.parus.ua/?doc=0A9QI5E51C>
7. Ухвала Хмельницького міськрайонного суду від 01.11.2019 року URL: <http://reyestr.court.gov.ua/Review/85667625> (дата звернення: 02.12.2020).

Lutskiy Taras,

*Adjunct at the Department of criminal law and criminology of
Lviv State University of Internal Affairs
e-mail: taras.lu@ukr.net
ORCID ID: 0000-0002-1725-4029*